

Panteia
Research to Progress

Research voor Beleid | EIM | NEA | IOO | Stratus | IPM

Evaluatie Actieplan Zelfbeschikking

Tussenmeting

Zoetermeer, 18 juli 2017

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij Panteia. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Panteia. Panteia aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

The responsibility for the contents of this report lies with Panteia. Quoting numbers or text in papers, essays and books is permitted only when the source is clearly mentioned. No part of this publication may be copied and/or published in any form or by any means, or stored in a retrieval system, without the prior written permission of Panteia. Panteia does not accept responsibility for printing errors and/or other imperfections.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Aanleiding: het Actieplan Zelfbeschikking 2015-2017	5
1.2	Opzet evaluatie	5
1.3	Tussenmeting: onderzoeksvragen en methoden	6
1.4	Veranderingstheorieën	6
1.5	Leeswijzer	13
2	Resultaten	15
2.1	Doelbereik empowerment van bi-culturele LHBT's	15
2.2	Doelbereik bewustwording en erkenning van zelfbeschikking	18
3	Aandachtspunten	23
3.1	Aandachtspunten empowerment LHBT's	23
3.2	Aandachtspunten zelfbeschikking	27
4	Samenvattende conclusie	33
4.1	Toerusting professionals, voorlichters, frontliners en vrijwilligers	33
4.2	Doelbereik van het actieplan: empowerment van bi-culturele LHBT-jongeren	34
4.3	Doelbereik van het actieplan: bewustwording en erkenning zelfbeschikking	34
4.4	Verschillen tussen bi-culturele LHBT-jongeren en andere doelgroepen	35
4.5	Aandachtspunten bij het bevorderen van empowerment van bi-culturele LHBT's	36
4.6	Aandachtspunten bij het bevorderen van zelfbeschikking	37
	Bijlage 1: Onderzoeksverantwoording	38

1 Inleiding

Dit document omvat de resultaten van de tussenmeting van de evaluatie van het Actieplan Zelfbeschikking 2015-2017.

1.1 Aanleiding: het Actieplan Zelfbeschikking 2015-2017

De autonomie om als individu zelfstandig keuzes te maken, is niet voor iedereen in Nederland even vanzelfsprekend. Sommige mensen worden meer dan anderen geconfronteerd met uiteenlopende vormen van ernstig geweld, onderdrukking en beperkingen van bewegingsvrijheid en ontplooiingsmogelijkheden. Huwelijksdwang, huwelijksgevangenschap, gedwongen achterlating, eengerelateerd geweld, gedwongen leven in isolement en het niet accepteren van homoseksualiteit zijn allen vormen van het hetzelfde onderliggende probleem: het zelfbeschikkingsrecht van mensen wordt niet of nauwelijks erkend. Recent onderzoek toont aan dat deze problematiek méér dan incidenteel in Nederland voorkomt. Het Rijk maakt zich sterk voor een samenleving waarin mensen gelijke rechten hebben, waaronder het recht op zelfbeschikking. Om deze reden is het Rijk een breed en meerjarig Actieplan Zelfbeschikking 2015-2017 gestart.

Het actieplan moet ertoe leiden dat mensen zich bewust worden dat ze het recht hebben om zelf keuzes te maken in het leven. En deze keuzes ook durven te maken. Het realiseren van gedragsverandering vergt een langdurig proces. De overheid is hier al een aantal jaren geleden mee gestart. Het ingezette Rijksbeleid begint zichtbaar te worden in resultaten, maar omdat mentaliteitsverandering en gedragsverandering een kwestie van lange adem is, is nog geen sprake van een onomkeerbare ontwikkeling. Om die reden heeft het Rijk besloten om, in overeenstemming met het advies van de Verkennergroep huwelijksdwang en achterlating, en door middel van het Actieplan Zelfbeschikking, door te gaan met de aanpak van de problematiek.

1.2 Opzet evaluatie

Voor het Rijk is het van belang inzicht te krijgen in de (maatschappelijke) effecten van het ingezette beleid. Om de effectiviteit van het beleid de komende jaren te kunnen volgen en het beleid zo nodig bij te kunnen stellen, maakt een evaluatieonderzoek onderdeel uit van het Actieplan Zelfbeschikking. Panteia en Bureau Omlo voeren deze evaluatie uit.

De doelstelling van het onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de effecten van het Actieplan Zelfbeschikking. Het gaat daarbij in de eerste plaats om de vraag of de beoogde effecten ook daadwerkelijk gerealiseerd worden, en om na te gaan in hoeverre deze effecten zijn toe te schrijven aan het beleidsprogramma. Het is daarnaast van belang om eventuele ongewenste effecten en onverwachte successen in beeld te brengen.

Om de effectiviteit van het beleid te kunnen volgen en het beleid zo nodig te kunnen bijstellen, voeren wij een evaluatieonderzoek uit met een nul-, tussen- en eindmeting. Het rapport dat nu voor u ligt, beschrijft de resultaten van de tussenmeting. In 2016 is

reeds een nulmeting uitgevoerd, waarin de beleidstheorie is gereconstrueerd¹. In 2018 volgt de rapportage van de eindmeting.

1.3 Tussenmeting: onderzoeksvragen en methoden

De hoofdvraag van de gehele evaluatie luidt: **"Wat zijn de effecten van het Actieplan Zelfbeschikking?"** Om deze vraag te beantwoorden, hebben we voor de verschillende meetmomenten verschillende onderzoeksvragen geformuleerd. In deze tussenmeting staan de volgende vragen centraal:

1. In hoeverre zijn de voorlichters, frontliners en uitvoerende professionals voldoende toegerust om inperking van zelfbeschikking tegen te gaan?
2. Welke effecten en werkzame factoren zien voorlichters, frontliners, ambassadeurs en uitvoerende professionals optreden bij de doelgroep en hoe verklaren zij dit?
3. Hoe ervaart en reageert de doelgroep op de verschillende acties van het actieprogramma?
4. Welke risicofactoren signaleren voorlichters, frontliners, ambassadeurs en uitvoerende professionals in de aanpak?
5. Welke mogelijkheden zien voorlichters, frontliners, ambassadeurs en uitvoerende professionals om verbeteringen aan te brengen in het actieprogramma?

Op basis van de antwoorden op deze vragen formuleren we conclusies over doelbereik (gewenste effecten), ongewenste effecten en onverwachte successen.

In dit hoofdstuk bespreken we welke effecten en werkzame principes uitvoerende professionals, voorlichters en ambassadeurs zien optreden en welke verklaringen zij hiervoor geven. We nemen ook het perspectief van de doelgroep mee door aandacht te vragen voor hun ervaringen met de verschillende acties van het actieprogramma. Als het gaat om de effecten staan we in het bijzonder ook stil bij de vraag in hoeverre professionals, voorlichters en frontliners zichzelf (dankzij de training) voldoende toegerust vinden om hun werkzaamheden goed uit te kunnen voeren.

Voor het bepalen in hoeverre de beoogde doelen zijn gerealiseerd, beperken we ons tot de korte- en middellange termijn doelen. Het lange termijn doel valt buiten de scope van dit onderzoek. Ook gaat deze rapportage niet expliciet in op individuele actielijnen van het actieplan, maar beoogt het algemene conclusies te trekken over de mate waarin er bewegingen zijn richting de beoogde doelen. In de volgende paragraaf lichten we de verschillende doelstellingen en actielijnen van het actieplan toe.

Om de verschillende onderzoeksvragen te beantwoorden, hebben de onderzoekers tussen mei 2016 en maart 2017 een reeks aan activiteiten uitgevoerd. De onderzoeksverantwoording is terug te vinden in bijlage 1.

1.4 Veranderingstheorieën

In de rapportage over de nulmeting van deze evaluatie is uitgebreid ingegaan op het construeren van de verandertheorie achter het actieplan (ook wel: *'theory of change of*

¹ Het rapport over zelfbeschikking is beschikbaar op:

<https://www.panteia.nl/uploads/sites/2/2016/12/Eindrapport-nulmeting-Actieplan-Zelfbeschikking.pdf>

Het rapport over de LHBT actielijn is beschikbaar op:

<https://www.panteia.nl/uploads/sites/2/2016/12/Eindrapport-nulmeting-Zelfbeschikking-Sociale-acceptatie-LHBTs.pdf>

ToC` genoemd). De veranderingstheorie die inzet op empowerment en sociale acceptatie van LHBT's is daarbij apart uitgewerkt. De reconstructie van de veranderingstheorie heeft geleid tot formuleringen van het lange termijn doel, het middellange termijn doel en het korte termijn doel. Deze doelen zijn in onderstaande tabel weergegeven.

	Zelfbeschikking	LHBT
Korte termijn doel	Vergroting individuele en collectieve bewustzijn en kennis ten aanzien van zelfbeschikking	Individuele empowerment van bi-culturele LHBT's versterken
Middellange termijn doel	Realiseren van brede erkenning van het zelfbeschikkingsrecht binnen gesloten gemeenschappen	Empowerment van de LHBT-gemeenschap als collectief bevorderen
Lange termijn doel	Aantal slachtoffers terugdringen huwelijksdwang, huwelijkse gevangenschap, gedwongen achterlating, eengerelateerd geweld, gedwongen leven in isolement en kindhuwelijken.	Sociale acceptatie van bi-culturele LHBT's vergroten

Naast de doelen zijn ook twee overkoepelende aannames van het actieplan geïdentificeerd:

1. Informatie leidt tot kennis en bewustzijn. Bewustzijn leidt tot verandering in houding en gedrag.
2. Daadwerkelijke verandering komt van binnenuit de gemeenschap.

1.4.1 Doelstellingen en actielijnen zelfbeschikking

De doelstellingen op het terrein van zelfbeschikking richten zich op het bewerkstelligen van veranderingen binnen de doelgroep 'gesloten gemeenschappen'. Het korte termijn doel is dat er binnen deze doelgroep individueel en collectief bewustzijn en kennis ten aanzien van zelfbeschikking ontstaat. Het middellange termijn doel is vervolgens het realiseren van een brede erkenning binnen deze gesloten gemeenschappen. Hierbij kan er onderscheid gemaakt worden tussen passieve erkenning (mensen hebben het idee dat het individu zelfstandige keuzes mag maken verinnerlijkt) en actieve erkenning (mensen handelen hier ook naar door te interveniëren als het zelfbeschikkingsrecht ondermijnd wordt en door zelf anderen ruimte te geven om zelfstandige keuzes te maken). Het lange termijn doel richt zich op het terugdringen van het aantal slachtoffers.

Het actieplan kent acht actielijnen, in te delen in drie typen acties. Zo zijn er twee acties die direct bijdragen aan de realisatie van de gestelde doelen. Deze acties zijn gericht op de doelgroep en/of worden samen uitgevoerd met de doelgroep. Het gaat hier om actielijn 1 'positieve kentering naar keuzevrijheid'. Deze actielijn bestaat uit een interactieve sociale mediacampagne genaamd 'Praten over jouw keuzes', waar gewerkt wordt met boegbeelden (actie 1a). Daarnaast wordt er ingezet op het professionaliseren van voorlichters door middel van trainingen (actie 1b). Ook is er een campagne genaamd 'Trouwen tegen je wil', gericht op potentiële slachtoffers van huwelijksdwang en achterlating (actie 1c). Ook actielijn 5 'versterking signalering door professionals' zou een directe bijdrage moeten leveren aan de beoogde doelen. Deze actielijn richt

zich op het aanbieden van training aan professionals op scholen om zo de signalering van problematiek te versterken.

Vervolgens zijn er drie acties die gericht zijn op het creëren van randvoorwaarden. Deze acties treffen een andere doelgroep, namelijk de (professionele) organisaties die mogelijk met deze problematiek te maken krijgen, zoals gemeenten, hulpverleners en docenten. De acties zijn erop gericht deze organisaties te versterken in kennis en kunde door middel van kennisdeling, agendering en netwerkvorming. Indirect zouden deze acties ook van invloed moeten zijn op de doelgroep, de acties leiden immers tot een professionalisering in welzijnsorganisaties en scholen. Het gaat hier om actielijn 2, waarbij er door middel van informatie en voorlichting over regelgeving in Nederland aan professionals en gemeenten, bewustzijn over de schending van mensenrechten wordt vergroot. Actielijn 3 gaat over 'lokale agendering en facilitering': gemeenten en sociale wijkteams worden ondersteund met informatie en geadviseerd. Tot slot is actielijn 4 bedoeld om een 'sterk en actief netwerk' te creëren. Het Platform Eer en Vrijheid vormt het grootste onderdeel van deze actielijn, sinds 2015 georganiseerd door Diversion. Het gaat om een landelijk platform met als doel om partijen te verbinden. Dit gebeurt niet alleen online via de website en Yammer (online discussiegroep) maar ook door de halfjaarlijkse landelijke bijeenkomst. Daarnaast is een onderdeel van actielijn 4 het organiseren van een bijeenkomst over fondsenwerving.

Tot slot zijn er acties die de mogelijkheid creëren om het actieplan tussentijds bij te stellen. Het gaat hier om het uitvoeren van het (evaluatie)onderzoek (actielijn 6) en het bezoeken van andere landen en internationale conferenties (actielijn 7).

1.4.2 Doelstellingen en actielijnen empowerment en sociale acceptatie LHBT's

Om het lange termijn doel (sociale acceptatie van bi-culturele LHBT's) te vergroten, richt het middellange termijn beleid zich op het bevorderen van empowerment van de LHBT-gemeenschap als collectief zodat zij een eigen invulling durven te geven aan hun seksuele oriëntatie en/of genderidentiteit. Deze groepsempowerment is het middellange termijn doel van het project. Hieraan vooraf gaat het korte termijn doel dat de individuele empowerment van bi-culturele LHBT's probeert te vergroten. Verondersteld wordt dat het versterken van de empowerment van individuele bi-culturele LHBT's ook effect zal hebben op lotgenoten. Zo kunnen de zogenaamde frontliners - bi-culturele LHBT's die het aandurven om naar buiten te treden met hun verhaal - anderen bewust en onbewust empoweren. De korte- en middellange termijn doelen richten zich dus expliciet op het realiseren van veranderingen bij bi-culturele LHBT's, terwijl het lange termijn doel zich richt op veranderingen binnen de omringende gemeenschappen.

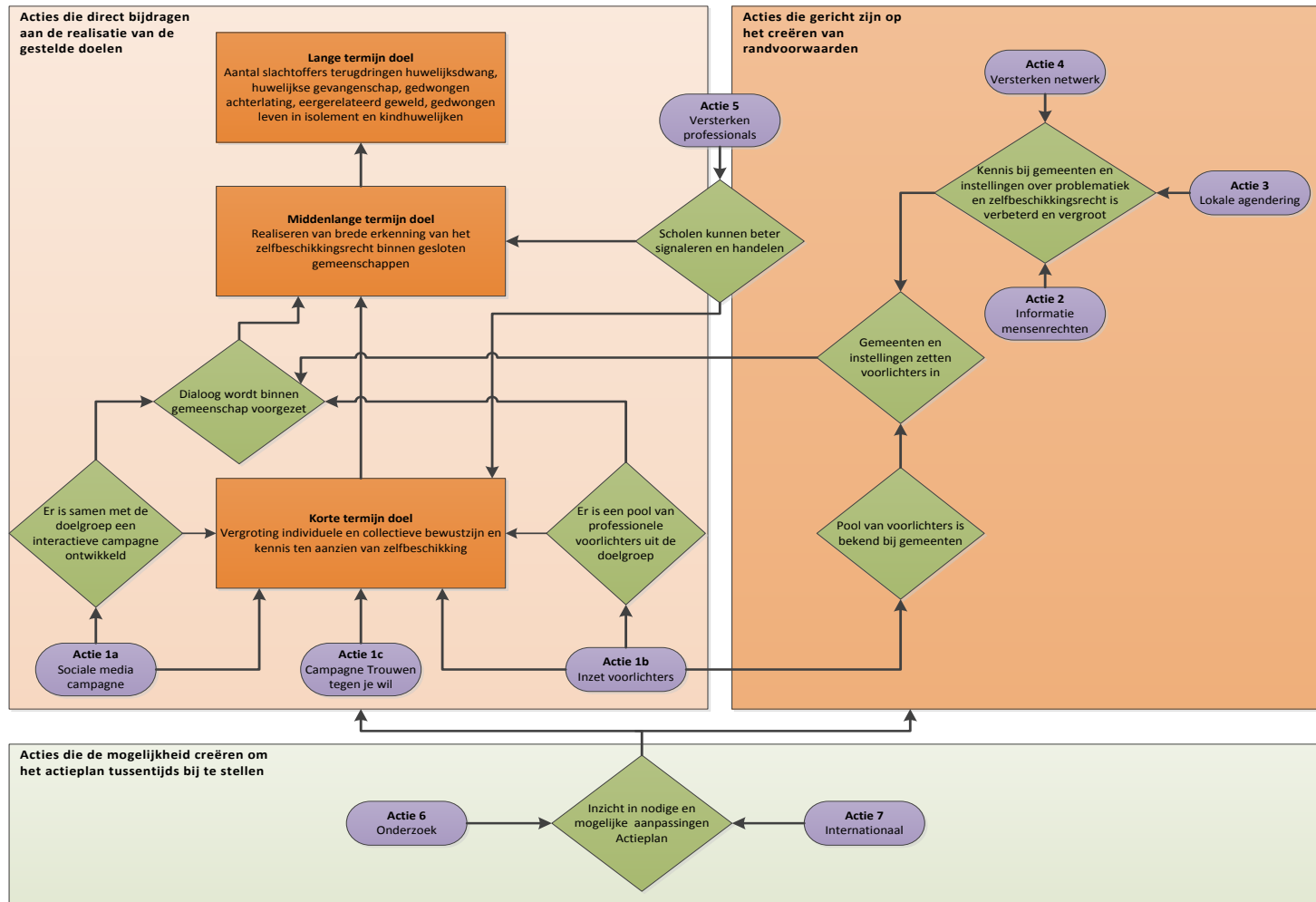
Het actieplan kent acht actielijnen, waarvan vier deelacties gericht zijn op het bevorderen van empowerment en sociale acceptatie van bi-culturele LHBT's. De basis van de aanpak vormt actielijn 8. Deze actielijn wordt onder de naam 'Coming In' uitgevoerd door het COC, Movisie en Rutgers WPF. Het Coming In-programma bestaat uit twee interventies. De eerste interventie is gericht op de doelstelling 'bi-culturele LHBT's zijn empowered'. Om bi-culturele LHBT's te empoweren, wordt er een *online gemeenschap* opgezet (zoals de Respect2Love facebookgroep) en worden er op lokaal niveau *offline activiteiten* opgezet voor bi-culturele LHBT's. De tweede interventie richt zich op de doelstelling 'bi-culturele LHBT's worden passend geholpen'. Enerzijds zetten Movisie en Rutgers WPF hierbij in op training en toerusting van professionals en vrijwilligers. Anderzijds wordt er een 'beslisboom verwijzen' en een sociale kaart(en) opgezet van professionals en vrijwilligers die zich (al) richten op de ondersteuning aan

bi-culturele LHBT's. Daarnaast is ook actielijn 1 (sociale mediacampagne en professionalisering voorlichters) deels gericht op empowerment en sociale acceptatie van bi-culturele LHBT's.

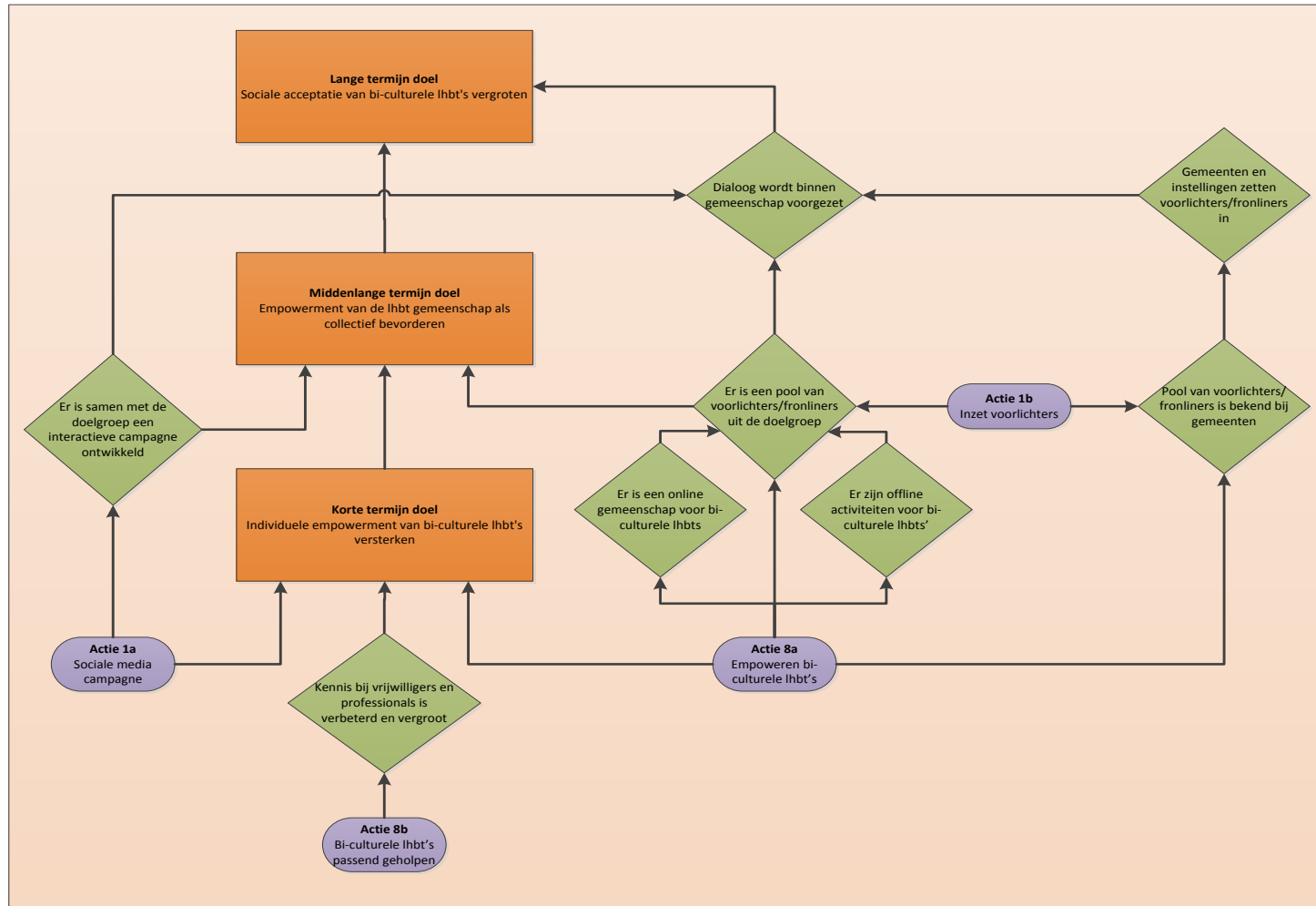
figuur 1 Theory of Change schematisch | zelfbeschikking

Bron: Panteia en Bureau Omlo (2016). Evaluatie Actieplan Zelfbeschikking: 0-meting

figuur 2 Theory of Change schematisch | LHBT

Bron: Panteia en Bureau Omlo (2016). Evaluatie Actieplan Zelfbeschikking: 0-meting

1.5 Leeswijzer

Dit rapport heeft niet tot doel om de uitvoering van alle acties gedetailleerd te beschrijven en te analyseren. We analyseren op hoofdlijnen de effecten van het actieplan waarbij we ter onderbouwing op verschillende momenten inzoomen op verschillende acties van het actieplan.

De nulmeting omvatte 2 rapportages, omdat de actielijn 'sociale acceptatie LHBT's' in een aparte rapportage is uitgewerkt. Voor de tussenmeting is ervoor gekozen de resultaten van de verschillende actielijnen te integreren in één rapport. Eerst bespreken we de resultaten van het actieplan (hoofdstuk 2), waarna de geïdentificeerde aandachtspunten aan de orde komen (hoofdstuk 3). We sluiten dit rapport af met een samenvattende conclusie (hoofdstuk 4). Ieder hoofdstuk presenteert de resultaten van zelfbeschikking en LHBT apart, waarbij LHBT telkens als eerste wordt besproken. Hier is voor gekozen om de leesbaarheid van het rapport te vergroten.

2 Resultaten

In dit hoofdstuk geven we antwoord op de eerste drie onderzoeksvragen voor zowel de activiteiten gericht op de empowerment van bi-culturele LHBT's als de activiteiten rondom zelfbeschikking. We bespreken welke effecten en werkzame principes uitvoerende professionals, frontliners, voorlichters en ambassadeurs zien optreden en welke verklaringen zij hiervoor geven. We nemen ook het perspectief van de doelgroep mee door aandacht te vragen voor hun ervaringen met de verschillende acties van het actieprogramma. Als het gaat om de effecten, staan we in het bijzonder ook stil bij de vraag in hoeverre professionals, voorlichters en frontliners zichzelf (dankzij de training) voldoende toegerust vinden om hun werkzaamheden goed uit te kunnen voeren. De andere twee onderzoeksvragen hebben, zoals in hoofdstuk 1 beschreven, betrekking op de risicofactoren en verbeterpunten die voorlichters, frontliners en uitvoerende professionals waarnemen. Dit komt in hoofdstuk 3 aan de orde.

2.1 Doelbereik empowerment van bi-culturele LHBT's

2.1.1 Empowermentprocessen via versterking van het psychologische en sociale kapitaal

Wat kunnen we in deze tussenmeting voorlopig concluderen over het realiseren van de beoogde doelen op korte en middellange termijn? Om te beginnen, kunnen we op basis van diverse observaties tijdens bijeenkomsten en interviews met professionals, frontliners en (andere) bi-culturele jongeren voorzichtig concluderen dat er bewegingen zijn richting meer empowerment van de doelgroep. Hierbij dienen we onderscheid te maken tussen empowerment op individueel (psychologisch kapitaal), collectief (sociaal kapitaal) en politiek-maatschappelijk niveau (politiek-maatschappelijk kapitaal). Psychologisch kapitaal verwijst naar talenten, zelfvertrouwen, probleemoplossend vermogen en veerkracht van individuen om moeilijke levensgebeurtenissen te verwerken of op te lossen. Sociaal kapitaal heeft betrekking op relevante netwerken van mensen die het mogelijk maken om problemen samen met anderen aan te pakken. Politiek-maatschappelijk kapitaal kunnen we opvatten als meer macht en zelforganiserende vermogen om via collectieve actie en organisatieveranderingen te realiseren.²

Psychologisch en sociaal kapitaal staan niet los van elkaar, maar versterken elkaar. Zo dragen de bijeenkomsten met lotgenoten volgens de jongeren bij aan meer zelfacceptatie en zelfvertrouwen. Mensen worden zich bewust dat ze niet de enige zijn, maar dat anderen vergelijkbare ervaringen hebben. Ze komen in een situatie terecht waarin ze zichzelf kunnen zijn, waar ze bondgenoten kunnen vinden en vriendschappen kunnen sluiten.

"Wij kennen elkaar ook privé. Dat geeft echt een soort familiegevoel. Je kunt altijd bij elkaar terecht. Dit heeft mij enorm geholpen bij mijn zelfacceptatie, ik voelde mij niet meer alleen. Ik zat tegen een depressie aan, maar het contact met lotgenoten heeft dit voorkomen."

² Omlo, J. (2013) Een kansrijke aanpak. Empowerment als denk- en handelingskader, in Scholte, M. & Sprinkhuizen, A., *DichtErBij. Naar een andere inrichting van hulp- en dienstverlening in het sociaal werk*. Bussum: Coutinho.

Meerdere jongeren loven de warme band met lotgenoten en vergelijken het met familiebanden. Een ander geeft aan dat zelfacceptatie het resultaat is van een gevoel van empowerment. Naast zelfacceptatie spreken betrokkenen over de onderlinge sociale acceptatie onder lotgenoten. Die acceptatie ervaren zij doordat ze merken dat de ander hen begrijpt en ze niets uit hoeven te leggen of te verantwoorden, ze om dezelfde grappen kunnen lachen en er een gevoel leeft dat ze allemaal gelijk zijn. Mensen kunnen zich met elkaar identificeren en herkennen zich in elkaar. Een persoon vertelt dat het netwerk haar uit een sociaal isolement heeft gehaald. Belangrijk is verder dat de jongeren elkaar op verschillende manieren helpen: met praktische, sociale en emotionele steun, het uitbreiden van relevante netwerken, het bieden van een luisterend oor of het opvangen van mensen als zij het ouderlijk huis verlaten. Mensen zijn solidair met elkaar, bekommeren zich om de ander en zorgen graag voor lotgenoten. Een frontliner verwoordt de voordelen van het lotgenotencontact als volgt:

"Het contact met lotgenoten is de eerste stap naar een besef dat je niet alleen bent. Ik kwam er toen pas achter dat ik niet de enige lesbische moslima ben. Dit draagt bij aan empowerment. Je merkt dat je jezelf kan en mag zijn. Je herkent je in het verhaal en de culturele achtergrond van de ander. En daardoor hoef je ook niet veel uit te leggen. Je krijgt geen reacties als: oh wat vervelend van je cultuur. Die last van mijn schouder viel van mij af. Anderen leren kennen met een vergelijkbare culturele of religieuze achtergrond is fijn. Autochtonen hebben een andere opvoeding gehad en kennen niet de culturele codes die wij meegekregen hebben. Er is onderling meer begrip, het is vertrouwelijker, we begrijpen elkaar voor de volle honderd procent. Ik hoef niet mijn cultuur en geloof te verantwoorden of uitleg te geven. Bi-culturele jongeren bieden elkaar geborgenheid. We hebben die liefde nodig, het is fijn om deze van de ander te ontvangen. Het geeft een gevoel van bestaansrecht, dat je mag zijn wie je bent."

We zien empowerment ook terug in het mechanisme dat de jongeren van elkaar leren en copingstrategieën³ met elkaar uitwisselen. In ervaringsverhalen delen mensen hoe zij omgaan met hun seksuele identiteit, hoe zij er al dan niet over vertellen aan hun omgeving, hoe daarop is gereageerd en hoe zij hier vervolgens mee om zijn gegaan. Door het uitwisselen van copingstrategieën, breiden jongeren hun handelingsopties uit met als gevolg dat zij bewustere keuzes kunnen maken. Jongeren lopen soms zo vast dat ze het nodig hebben om op alternatieve strategieën gewezen te worden en handvaten aangereikt te krijgen. Hierdoor ontstaat er meer bewustzijn dat ze de situatie op verschillende manieren kunnen aanpakken, en dat versterkt hun zelfregie.

Belangrijk ook is dat meerdere jongeren ooit bezoeker waren, maar inmiddels als coach andere jongeren ondersteunen. Daar zij eerst zelf nog met allerlei vragen zaten, kampten met een gebrek aan zelfwaarde en zelfvertrouwen, zijn ze nu als ervaringsdeskundigen in staat om betekenisvol te zijn voor anderen in een op een gesprekken en coaching, maar ook richting grotere groepen door publieke optredens. Het zichtbaar zijn helpt; door het delen van verhalen over hun coming out proces, zorgen frontliners ervoor dat ze benaderbaar zijn voor anderen. In de praktijk zoeken jongeren ook daadwerkelijk het contact op met hen. Voor jongeren geeft de erkenning dat ze niet de enige zijn, en de herkenning in het verhaal van de frontliner, steun. Soms leidt het contact tot verdere hulp en ondersteuning. In andere gevallen beperkt het zich tot een uitwisseling waarin worstelingen gedeeld worden en tips worden gevraagd.

³ Copingstrategieën verwijst naar strategieën om stress en spanningen te verminderen en/ of om problemen op te lossen of beheersbaar te houden Bron: Omlo, J. (2013) Een kansrijke aanpak. Empowerment als denk- en handelingskader, in Scholte, M. & Sprinkhuizen, A., *DichtErBij. Naar een andere inrichting van hulp- en dienstverlening in het sociaal werk*. Bussum: Coutinho; Omlo, J. (2014) *Copingstrategieën bij ervaringen van discriminatie. Een verkennende literatuurstudie*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken.

We zien hier dat de individuele empowerment van frontliners kan resulteren in collectieve empowerment van groepen jongeren. Wat hierbij helpt, is de gedeelde culturele achtergrond. Hierdoor voelen jongeren zich sneller begrepen, gesteund en erkend, omdat de frontliner gevoelsmatig dichtbij hen staat. De beweging van individuele naar collectieve empowerment wordt ook herkend in de ontwikkeling dat steeds meer jongeren zich, mogelijk door de toenemende zichtbaarheid van bi-culturele LHBT's, durven aan te sluiten bij groepen bi-culturele LHBT's. Ook zoeken deze jongeren contact met frontliners. De beweging van individuele naar collectieve empowerment wordt verder versterkt doordat er op dit moment een nieuwe groep frontliners wordt opgeleid. Ze leren coachingsvaardigheden, leren hoe zij hun persoonlijke levenservaringen constructief kunnen delen en ze doen inhoudelijke kennis op zodat zij kwetsbare jongeren optimaal kunnen ondersteunen. Ook zijn sommige deelnemers op den duur in staat om hun verhaal publiekelijk te delen. De inhoudelijke focus van de bijeenkomsten voorziet in een behoefte aangezien de jongeren de trainingen doorgaans zelf aanvragen. Op een avond leren jongeren bijvoorbeeld meer over hoe om te gaan met de straatcultuur. De toekomstige frontliners hebben dit onderwerp op de agenda gezet, omdat zij signaleren dat jongeren vaak hinder ondervinden van de straatcultuur.

Een mogelijke verklaring voor het succes van frontliners ligt volgens een ambassadeur van het actieplan in de manier waarop zij hun verhalen presenteren. Dat heeft in de eerste plaats te maken met het universele karakter van de verhalen in de campagne 'Praten over jouw keuzes'.⁴ Ze vertellen universele – soms ontroerende – verhalen van vader- en moederliefde en dat ze hun ouders geen pijn willen doen, maar tegelijkertijd ook dat ze zichzelf niet willen verloochenen. Het zijn individuele verhalen die herkenbaar zijn en bovendien niet alleen spelen bij migrantenjongeren. Hiermee hangt een tweede werkzaam principe samen. Doordat het universele verhalen zijn, is het geen anti-moslim frame. Door weg te blijven van de identiteitspolitiek kunnen gevoelens van sociale uitsluiting voorkomen worden. Dat geldt ook voor het idee dat er gekozen zou moeten worden tussen tradities en het geloof enerzijds en de acceptatie van homoseksualiteit anderzijds. De boodschap van de frontliners is juist dat deze idealen elkaar niet hoeven uit te sluiten. De desbetreffende ambassadeur verwoordt het zelf als volgt:

"De frontliners treden stevig naar buiten en zetten hun verhaal goed neer. Het sterke aan de campagne 'Praten over jouw keuzes' is dat ze niet gebruik maken van een frame met het idee dat we de moslims moeten omturnen. Zij zijn achterlijk en we moeten ze progressief maken. Als je dat frame gebruikt, draag je het beeld uit dat je pas geaccepteerd wordt als je geen moslim meer bent. Dat gaat niet werken. Dan verlies je de strijd. Dan ga je in identiteitspolitiek zitten waardoor mensen tussen twee vuren komen te zitten. Dan krijgen mensen het gevoel krijgen dat ze hun tradities moeten verdedigen. De frontliners dragen uit dat ze zowel moslim als homo zijn. Hoe moeilijk het ook is, ik denk dat je uit de identiteitspolitiek moet blijven."

2.1.2 Politieke empowerment

Het psychologische en sociale kapitaal van mensen is dus toegenomen. Ook op het terrein van politiek-maatschappelijke empowerment zijn er positieve ontwikkelingen. Zo geven verschillende mensen aan dat het geluid van bi-culturele jongeren publiekelijk steeds zichtbaarder en hoorbaarder is en dat de groep activisten groeiende is. Ook

⁴ De campagne 'praten over jouw keuzes' richt zich overigens niet alleen op bi-culturele LHBT's, maar richt zich ook op andere thema's rondom zelfbeschikking. Het voorbeeld van de ambassadeur beperkte zich in dit geval tot de verhalen van bi-culturele LHBT's.

ontwikkelingen als het meedoen van een Marokkaanse boot en een vluchtelingenboot aan de Gay Pride worden in dit verband door meerdere personen genoemd als positieve ontwikkelingen. In de opleiding van coaches is er eveneens aandacht voor welke mensen het in zich hebben om te fungeren als toekomstige rolmodellen of activisten.

Frontliners hoeven niet per definitie via de media naar buiten te treden. Sommige jongeren delen weliswaar hun verhaal, maar doen dat bijvoorbeeld op specifieke bijeenkomsten. Denk bijvoorbeeld aan het geven van seksuele voorlichting op scholen. Soms zijn er jongeren die graag bijdragen aan politieke empowerment van de doelgroep zonder daarbij zelf op de voorgrond te treden. Zij beperken zich tot ondersteuning achter de schermen. Vaak betreft het jongeren die hun coming out proces nog niet (volledig) doorlopen hebben en om deze reden niet publiekelijk zichtbaar willen zijn. Veel van de jongeren die een coachingstraject volgen om frontliner te kunnen zijn blijken een dubbelleven te leiden, omdat ze het niet nodig vinden dat de omgeving op de hoogte is van hun seksuele voorkeur.

Jongeren zouden zich goed bewust zijn van hun rechten en plichten. Ze weten goed wat artikel 1 van de grondwet inhoudt. Internet biedt jongeren eenvoudig toegang tot veel informatie en dat maakt hen politiek bewust. Ook zouden er in de afgelopen paar jaren steeds meer initiatieven van onderop worden georganiseerd. Een jongeman die recent is opgeleid tot frontliner geeft aan dat hij dankzij het opgebouwde netwerk en de bezochte bijeenkomsten een activist is geworden:

"Ik ben wel een koppig persoon, maar die projecten hebben mij wel geholpen om die koppigheid te gebruiken voor activisme en te staan voor de groep. Daarvoor was ik best wel een verlegen jongen. Ik ben persoonlijk gegroeid. Je vriendengroep wordt groter. Als je je vrienden voor zo'n groep ziet staan, dan bewonder je ze en denk je: wat dapper. Op gegeven moment denk je dat je dat zelf ook wel zou willen. Op gegeven moment doe je het samen met ze, nu doe ik het individueel en kunnen ze mij loslaten. Als ik nooit naar de bijeenkomsten was geweest, was ik nooit activist geworden."

2.2 Doelbereik bewustwording en erkenning van zelfbeschikking

In deze paragraaf bespreken we het doelbereik van het actieplan zelfbeschikking. We focussen ons op het korte termijn doel (het vergroten van het individuele en collectieve bewustzijn en kennis ten aanzien van zelfbeschikking) en het middellange termijn doel (het realiseren van een brede erkenning van het zelfbeschikkingsrecht binnen gesloten gemeenschappen). Het lange termijn doel, vermindering van het aantal slachtoffers, wordt buiten beschouwing gelaten omdat het te vroeg is om daarover uitspraken te doen.

2.2.1 Kleine stappen richting individueel en collectief bewustzijn

Het korte termijn doel van het Actieplan Zelfbeschikking is om het individueel en collectief bewustzijn te vergroten. Het gaat hier om bewustwording en kennis van zelfbeschikking als mensenrecht en nog niet om een verinnerlijking van gedachtengoed of een gedragsverandering.

Veel betrokkenen (professionals, betrokkenen vanuit zelforganisaties, voorlichters) zien de activiteiten binnen het actieplan als een zaadje van bewustwording dat geplant is, dat veel tijd nodig heeft om daadwerkelijk tot verandering te leiden. Herhaling en geduld zijn hierbij veel genoemde sleutelwoorden. Het bespreekbaar maken van thema's en

problematiek benoemen zijn volgens betrokkenen belangrijke effecten. Het gaat om kleine stapjes. Voorlichters en professionals signaleren een beweging richting bewustwording op verschillende manieren, door prikkeling en onderlinge uitwisseling van hulp en adviezen. Ook zou het helpen voorlichting te geven aan bestaande netwerken van mensen die elkaar al kennen.

"Het doel van de bijeenkomsten is om de gedachten van deelnemers te prikkelen. Het is een begin. Je ziet ook dat er veel belangstelling voor is, omdat de drempel laag is, iedereen kan hier gemakkelijk binnenstappen."

"Vrouwen hebben het nodig om samen te komen, ze moeten leren en voorlichting krijgen, leren over het belang van vrijheid. Door onderling hulp, tips en adviezen uit te wisselen ontstaat bewustwording".

Dat de ambities niet te hoog moeten zijn en kleine stapjes noodzakelijk zijn, wordt door nagenoeg alle betrokkenen actief aangedragen. Dit wordt verder bekrachtigd door de opmerking van zelforganisaties dat het van belang is niet direct te confronterend te werk te gaan bij het bespreekbaar maken van thema's. Er wordt benadrukt dat het van belang is om eerst een minder gevoelig thema te kiezen, zoals opvoeding, ouderbetrokkenheid of conversatie. Gaandeweg creëren ze vervolgens ruimte voor het bespreken van taboeonderwerpen. Een trainer die werkt met geïsoleerde vrouwen verwoordt het als volgt:

"Je hebt een vasthoudende mentaliteit nodig, je moet het blijven proberen en geduldig zijn, want het kost veel tijd. Niet direct een groot programma aanbieden met hoge ambities, maar juist starten met lichte activiteiten, anders schrikt het af".

Hoewel zij benadrukken dat het om kleine stapjes gaat, onderschrijven voorlichters en andere betrokkenen de aanname die onder het actieplan ligt, namelijk dat informatie leidt tot bewustzijn. Hierbij moet de kanttekening gemaakt worden dat het niet persé lijkt te gaan om sec informatievoorziening, maar meer om een dialoog, het uitwisselen van meningen, ervaringen en ideeën. Of bewustzijn ook leidt tot een verandering in houding en gedrag, is ingewikkelder om aan te geven. Dit komt aan bod in het vervolg van dit hoofdstuk.

2.2.2 Reflectie op leerpunten en bewustzijn

Uit de interviews met deelnemers van de voorlichtingen blijkt dat alle deelnemers positief zijn over de voorlichtingsbijeenkomsten die georganiseerd zijn voor de doelgroep⁵. Deze worden interessant en nuttig genoemd en lijken goed aan te sluiten bij hun belevingswereld.

Voorbeelden van concrete positieve effecten die door deelnemers worden genoemd, zijn:

- Voor sommigen is het een reden om buiten de deur te komen, iets wat niet voor iedereen vanzelfsprekend is. Zo vertelt een deelnemer van een voorlichting voor geïsoleerde vrouwen in Rotterdam: *"Ik ben altijd thuis, denk veel na. Mijn dochter zei: ga naar het buurthuis, dat is belangrijker dan schoonmaken. Het voelt lekker om naar het buurthuis te gaan"*. Deze deelnemster voegt daaraan toe: *"Af en toe hoorde ik dingen die ik niet wist. Ik ben vergeten wat*

⁵ Het Ministerie stelt via het Kennisplatform Integratie en Samenleving (KIS) een vergoeding beschikbaar voor vluchtelingen-, migranten- en andere (vrijwilligers)organisaties die voorlichtingen of dialoogbijeenkomsten willen organiseren over taboeonderwerpen als huwelijksdwang en eengerelateerd geweld.

precies. Soms vergeet ik dingen. Wat nieuw was, was dat een kennis een zoon heeft die met een Nederlands meisje trouwde. Zij vertelde dat dat huwelijk heel goed gaat. Dat was nieuw voor mij. Buiten het programma spreek ik niet met mensen over problemen, omdat ik denk dat ze het doorvertellen. Meestal doen we dat dus niet, alleen soms als het iemand te veel wordt bespreken we het. Er zijn problemen, daar praten we niet over. Het is goed om [tijdens de bijeenkomsten] samen naar oplossingen te kijken."

- Soms zijn de leerpunten heel concreet, zoals leren waar ze terecht kunnen voor hulp. *"Ik heb geleerd dat als een vrouw zich onderdrukt voelt, dat zij dan hulp kan inschakelen, dat er oplossingen zijn. Ik wist bijvoorbeeld niet dat je naar de huisarts kunt gaan bij huiselijk geweld. De huisarts kan je adviseren. (...) Ik dacht steeds: waarom weet ik dit nu pas, had ik het maar eerder geweten. Nu heb ik geen problemen (...) Ik denk dat het filmpje [over huwelijksgevangenschap en huiselijk geweld] vrouwen die nu in die situatie zitten een duwtje in de rug kan geven om zich anders te gedragen en hulp te zoeken".*
- In een enkel geval zegt iemand van mening veranderd te zijn: *"In het begin dacht ik: ze willen mij veranderen. Ik dacht dat ik mijn cultuur achter mij moest laten omdat het in Nederland anders gaat. Maar ik ben erachter gekomen dat je door te praten dingen anders gaat zien. Het is goed om ook andere meningen te horen".*

Voor de meeste deelnemers blijkt het echter lastig om te benoemen *waarom* ze de bijeenkomsten interessant en nuttig vonden. Het lijkt alsof zij er met weinig verwachtingen naar toe zijn gegaan en ze geven vaak aan dat zij niets nieuws geleerd hebben. Bij sommige deelnemers, met name geïsoleerde vrouwen, is er al een grote stap gezet door ze zover te krijgen om naar een bijeenkomst te komen. Ook is het al heel bijzonder dat de trainers erin slagen om taboeonderwerpen rondom zelfbeschikking bespreekbaar te maken. Dat kan een eerste belangrijke stap zijn op weg naar meer kennis en bewustwording.

2.2.3 Van bewustzijn naar erkenning

Een veranderde houding en erkenning van het zelfbeschikkingsrecht binnen gesloten gemeenschappen is het middellange termijn doel van het actieplan. Dat informatie (in de vorm van dialoog tijdens bijeenkomsten) leidt tot kennis en bewustzijn (één van de aannames van het actieplan), wordt door betrokkenen onderschreven. Of bewustzijn ook leidt tot verandering in houding en gedrag, is echter moeilijker vast te stellen. Professionals en voorlichters die werken met de doelgroep geven aan dat het lastig te meten is, maar lijken wel een voorzichtige positieve trend te signaleren. Vanuit een zelforganisatie wordt hier het volgende over opgemerkt:

"Het is ook moeilijk te meten. Maar er is veel veranderd. We hebben het er met elkaar over, ouders zijn er anders over gaan denken, er wordt met kinderen over gesproken. Of je het gelijk collectief moet noemen weet ik niet, maar het werkt wel door."

Enkele professionals constateren bij de doelgroep een bewustwording van de impact van de sociale omgeving: *"Ze praten erover dat ze er last van hebben. 'Ik zou het wel willen, maar de gemeenschap kijkt mee'. Er is een soort bewustwording van die strijd, dat mensen erover praten hoe sociale controle werkt. Dat mensen hierover praten is ook al een hele stap".*

Tegelijkertijd constateren professionals en vrijwilligers ook dat in sommige gemeenschappen er sprake is van ontkenning van het bestaan van problemen. Ook

tijdens een bijeenkomst met een andere gemeenschap, wordt door verschillende mensen aangegeven dat het getoonde filmpje over eerwraak stigmatiserend en overdreven is. Een trainer geeft aan:

"Ik zie wel vaak dat mensen ontkennen dat er een probleem is, bijvoorbeeld als ik een film laat zien over eengerelateerd geweld. Dan zeggen ze: dat is verleden tijd. (...) Het is nog steeds taboe, je kunt er niet direct over praten. Ik zie bij deelnemers dat ze geprikkeld zijn, dat ze aan het denken worden gezet. Mensen zijn ietsje opener, ook al vinden ze het moeilijk. "

Verschillende betrokkenen vanuit zelforganisaties zijn van mening dat bij de jongere generatie de meeste mogelijkheden liggen om resultaten te boeken. Hun mentaliteit is makkelijker te veranderen dan die van de oudere generatie. Een bestuurslid van een zelforganisatie is van mening dat het juist de jongere generatie is waar men zich op moet richten:

"Bij de oudere generatie is het heel moeilijk om hun mentaliteit te veranderen. Het is te laat om je te richten op deze generatie. (...) We moeten ons richten op jongeren, zij kunnen de ouderen ook beïnvloeden. En het is een preventieve benadering, want door je te richten op jongeren van nu zullen kinderen die nog geboren moeten worden opgroeien met een andere mentaliteit."

Voorlichters en andere betrokkenen van zelforganisaties benadrukken het belang van de inzet van sleutelfiguren. Vrijwel allemaal maken ze gebruik van mensen die letterlijk en figuurlijk de taal van de doelgroep spreken, die het vertrouwen hebben van de doelgroep en ervaringsdeskundige zijn. De inzet van sleutelfiguren lijkt aan te sluiten bij de aanname dat daadwerkelijke verandering van binnenuit de gemeenschap komt. Deze opvatting is ook onder professionals en vertegenwoordigers onder zelforganisaties wijdverspreid:

"Ik ben er trots op om te zien dat dialoogleiders ingangen vinden om taboes te bespreken. Het gaat dan niet om een discussie of mensen overtuigen, maar om een vrij gesprek. Dialoogleiders kiezen zelf inventief een ingang bij de doelgroep, bijvoorbeeld opvoeding, waarbij dan partnerkeuze en homoseksualiteit aan de orde komen.", aldus een betrokkene vanuit een zelforganisatie.

Op basis van bovenstaande kunnen we afleiden dat professionals en voorlichters langzaam maar zeker een beweging signaleren richting meer erkenning van het zelfbeschikkingsrecht. Ook zien zij dat er vanuit gemeenschappen zelf initiatieven komen om sociale problemen aan te pakken. Dit speelt vooral in gemeenten waar dergelijke initiatieven gefaciliteerd worden vanuit de overheid.

3 Aandachtspunten

In dit hoofdstuk staan we stil bij de twee onderzoeksvragen die betrekking hebben op risicofactoren en de bijbehorende aanbevelingen over hoe het actieprogramma verbeterd kan worden. Zowel de risicofactoren als de aanbevelingen zijn gebaseerd op de wensen en veronderstellingen ten aanzien het beleid bij betrokken partijen.

3.1 Aandachtspunten empowerment LHBT's

3.1.1 *Investeer in het zelf-organiserend vermogen van bi-culturele LHBT's*

In het vorige hoofdstuk zagen we dat frontliners positieve ontwikkelingen signaleren richting meer empowerment van bi-culturele LHBT's waaronder ook de politieke empowerment. Vanuit een zelforganisatie is er echter ook een kritisch geluid waarin duidelijk veel minder optimisme doorklinkt over de politieke emancipatie van de doelgroep. Op dit punt is er blijkbaar verschil van inzicht. Het standpunt hier luidt dat het zelforganiserende vermogen van de bi-culturele LHBT-gemeenschap nog onvoldoende is ontwikkeld. Er zou een gebrek aan activisme, netwerken en infrastructures zijn. Ook is de beweging te afhankelijk van een paar betrokken personen. Sommige jongeren zouden weinig ambitieus zijn. Ze verwachten vooral veel ondersteuning en weten niet hoe ze zelf iets kunnen organiseren en verschil kunnen maken. De huidige generatie zou veel minder de wens hebben om de eigen seksuele identiteit uit te dragen en stellen zich veel relativerender op als het aankomt op hun seksuele identiteit. De manier waarop de huidige generatie jongeren omgaat met ervaringen van sociale uitsluiting loopt sterk uiteen: van assertieve reacties tot aan gemarginaliseerde jongeren die nauwelijks weerbaar zijn en niet weten wat ze ermee aan moeten. Vooral buiten de Randstad zouden er veel kwetsbare jongeren zijn.

"Het valt mij op dat jongeren alternatieve manieren vinden om hun identiteit uit te dragen. Mijn generatie nam een vechtende houding aan. De nieuwe generatie wil het minder uitdragen. Seksuele identiteit is voor hen veel vager, het is vloeibaar. Ze beschouwen zichzelf als panseksueel, ze kunnen op alles vallen. Ze zijn uitgesproken. Als ze zich aangevallen voelen, zijn ze wel heel assertief. Zeker jongeren die in Nederland opgegroeid zijn, zijn weerbaarder. Maar ik zie ook veel kwetsbare jongeren die volledig ontworteld zijn van zowel de Nederlandse cultuur als de cultuur van hun ouders. Ze weten totaal niet wat ze ermee moeten doen. Deze jongeren zijn niet in staat om voor zichzelf op te komen. Het zijn jongeren die we moeilijk kunnen bereiken. Ze wonen meestal niet in de randstad."

Om de politieke infrastructuur te versterken, zou het dan ook tijd zijn voor zelforganisatie van bi-culturele LHBT's zodat zij als een formele gesprekspartner op basis van gelijkwaardigheid aan oplossingen werkt. Ook biedt zelforganisatie mogelijkheden om leiderschap te tonen en deze verder te ontwikkelen. Om dit mogelijk te maken zouden aanvullende investeringen in activisten nodig zijn door ze (bij) te scholen, te coachen op weerbaarheid en financieel te ondersteunen. Wat meer dan nu mag het accent komen te liggen op vaardigheden die nodig zijn voor politiek activisme in plaats van een focus op het bieden van sociale en emotionele steun. Misschien wel juist omdat hier al goede resultaten zijn geboekt, is het idee dat het tijd is voor een volgende stap. Het idee is dat de rol van de overheid hierbij vooral faciliterend is, zich beperkt tot het formuleren van kaders en zich moraliserend noch afzijdig opstelt. Een andere rol van de overheid is om een doelgerichte aanpak te ontwikkelen waarin er

samen met belanghebbende en onafhankelijke partijen overleg structuren worden georganiseerd. Samen met onder meer beleidsmakers, activisten, professionals en wetenschappers kan men tot strategische agendasetting komen door ideeën uit te wisselen en uit te werken.

3.1.2 Investeer nog meer in de communicatie om duidelijk te maken dat de overheid geen westerse benadering voorstaat

Hoewel de overheid met het 'Coming in programma' een bewuste koerswijziging heeft ingezet, blijken nog lang niet alle betrokkenen in het veld dit zo te ervaren. Zo zijn er naast lovende kritieken op de campagne 'Praten over jouw keuzes' vanwege het ontbreken van identiteitspolitiek ook kritieken dat de benadering van zelfbeschikking 'te westers' zou zijn. Soms zijn die beelden gebaseerd op concrete ervaringen, in andere gevallen lijkt het soms eerder een reactie op het politieke debat dan op het actieplan. Dit neemt niet weg dat de oproep luid en duidelijk doorklinkt dat er een andere, minder westerse invulling aan zelfbeschikking gegeven zou moeten worden. Nog meer dan nu al het geval is, lijkt er behoefte te bestaan aan sensitiviteit in het taalgebruik. Nu leeft het beeld bij sommigen dat de overheid eenzijdig bepaalt dat, hoe en waarom zelfbeschikking nodig is; bi-culturele LHBT's moeten uit de kast komen en hun verhaal zoveel mogelijk – liefst publiekelijk – delen. Maar zelfbeschikking zou moeten gaan over zichtbaarheidsmanagement, dat wil zeggen de mogelijkheden om als individu zelf de mate van zichtbaarheid te kunnen bepalen. Het gaat erom dat de doelgroep zelfbewuste keuzes maakt in plaats van dat ze zich in hun keuzes uitsluitend laten bepalen door verwachtingen uit de omgeving.

Meer bewustzijn zou er nodig zijn dat coming out op verschillende manieren kan plaatsvinden. Daar waar sommige jongeren voor publieke strategieën kiezen door hun verhaal te delen met vrienden, familie en in bredere kringen, prefereren andere jongeren meer subtiele strategieën. Ze ervaren hun seksuele identiteit als een privékwesie en vinden het onwenselijk om hun verhaal publiekelijk te delen aangezien het familierelaties kan beschadigen. Zij kiezen daarom bijvoorbeeld voor selectieve bekendmaking, geen acceptatie van ouders verlangen maar begrip tonen of eerst uit huis gaan en verhuizen naar een andere stad om daar de seksuele identiteit te ontdekken (vgl. Cense, 2013).

Deze meervoudige praktijk heeft volgens betrokkenen meerdere implicaties. Zo dient de overheid niet te gemakkelijk te veronderstellen dat het uit de kast komen voor iedereen te allen tijde de beste stap is. Het is belangrijk om aan te sluiten en ondersteuning te bieden bij de doelen en behoeften van mensen zelf. Het vraagt om een nog subtielere communicatie over coming out. Het gaat er vooral om dat de boodschap wordt uitgedragen dat mensen persoonlijk bewuste keuzes maken. Zolang daar sprake van is, kan dat ook een andere keuze zijn dan het uit de kast komen. Voorkomen moet worden dat het beeld ontstaat dat de overheid van mensen verlangt om uit de kast te komen. Dit laatste noemen verschillende betrokkenen moreel onjuist en voor sommige mensen simpelweg niet haalbaar.

3.1.3 Maak nog duidelijker dat het actieplan geen individuele benadering is en communiceer explicieter dat publieke coming out niet voor iedereen haalbaar is

Wat betreft de kritiek op een westerse benadering, wordt er ook gewaarschuwd dat overheden niet te veel nadruk zouden moeten leggen op het individu. Het is nodig om ook rekening te houden met het sociale netwerk en de familie eromheen. Tenzij er

sprake is van meervoudige problematiek of het mensen te hoog zit, willen jongeren de mensen om hen heen in de meeste gevallen niet kwijtraken. Zeker familie staat bij veel van de jongeren voorop. Vanuit dit perspectief passen subtiele strategieën bij veel jongeren wellicht beter dan publieke strategieën. In ieder geval is duidelijk dat lang niet iedereen geschikt is om publiekelijk naar buiten te treden met een persoonlijk verhaal. Met name kwetsbare personen kunnen niet zomaar benaderd worden met verzoeken om hun persoonlijke verhaal te delen op een podium. Het is belangrijk dat er erkenning is voor het verschil in behoeften en mogelijkheden van mensen. Hierin ligt ook een belangrijke taak weggelegd voor uitvoerende partijen.

"Het is schadelijk dat mensen soms niet nadenken hoe ze iemand op het podium zetten om spontaan hun verhaal te laten delen. Je moet opletten wie je vraagt. Je kan niet zomaar willekeurig een kwetsbaar iemand aanspreken. Iemand moet er zelf voor kiezen. Je kan mensen niet als een product benaderen. Je moet inschatten of iemand hiertoe in staat is. Je moet mensen er niet zomaar mee overvallen."

3.1.4 Zorg ervoor dat risico's van publieke strategieën worden opgevangen

Er leven ook zorgen als het gaat om het publiekelijk delen van persoonlijke verhalen vanwege de risico's die hieraan kleven. In sociaal opzicht kan het relaties kosten en psychologisch kan het ook riskant zijn voor het welzijn van mensen. Het wordt ook wel aangeduid als een emancipatie paradox; hoe meer een individu zijn homoseksuele identiteit bespreekbaar en zichtbaar maakt, hoe moeilijker het voor datzelfde individu kan zijn om zijn identiteit uit te (blijven) dragen vanwege onverdraagzaamheid binnen de eigen kring of de samenleving. Hier ligt een taak voor professionals, frontliners en voorlichters om hier alert op te zijn. Overheden kunnen dit faciliteren door daar waar dat nodig is te investeren in verdere professionalisering van de uitvoerders.

3.1.5 Communiceer steviger dat de problematiek niet alleen speelt onder moslims en migrantengemeenschappen, en dat er binnen deze groepen ook veel diversiteit bestaat

In het actieplan is bewust gekozen voor de term 'gesloten gemeenschappen'. Met deze term verwijst de overheid niet alleen naar moslims en migrantengroepen, maar ook naar conservatieve christelijke groeperingen. Diverse betrokkenen ervaren dit echter niet zo. Integendeel, de kritiek luidt dat het beleid problemen rondom de acceptatie van homoseksualiteit en zelfbeschikking langs etnische en islamitische lijnen accentueert. Ten onrechte zou de Nederlandse cultuur als homovriendelijk worden voorgesteld tegenover de migrantengroepen die intolerant zouden staan tegenover homoseksualiteit. Dit wordt kortzichtig genoemd omdat er hiermee voorbij wordt gegaan aan de diversiteit binnen groepen:

"Er is meer acceptatie in hoogopgeleide kringen. En als het gaat om de mate van religiositeit is het niet per definitie zo dat strenge moslims negatiever zijn. Integendeel, strenge moslims kunnen heel tolerant zijn juist vanwege hun geloof die naastenliefde van hen vraagt. Terwijl het bij seculiere gezinnen wel een probleem is. Geen één cultuur is homofob of homovriendelijk. Homofobie wordt bepaald door veel factoren. In West-Europa ligt de focus sterk op etniciteit, maar factoren als opleidingsniveau en een cultuur van mannelijkheid hebben mogelijk ook invloed."

Bovendien kunnen bi-culturele LHBT's net zo goed last hebben van de negatieve beeldvorming die autochtone Nederlanders over homoseksualiteit hebben. Mede hierdoor kunnen ook autochtone Nederlanders problemen ervaren op het gebied van

zelfbeschikking en coming out. Verschillende betrokkenen menen dat de focus op migranten en hun kinderen dan ook onterecht is, een bredere benadering die ook autochtonen veel nadrukkelijker aanspreekt is nodig. Een mogelijkheid is om via het onderwijs alle jongeren bewust te maken dat ze mogen zijn wie ze willen zijn. Zo kan aan burgerschapsvorming worden gewerkt waarbij jongeren vaardigheden leren zodat ze hun eigen mening openlijk durven te uiten, zich kwetsbaar durven op te stellen en hun weerbaarheid versterkt wordt. Tegelijkertijd geven meerdere mensen aan dat er tegelijkertijd nog wel ruimte moet blijven bestaan voor doelgroepenbeleid of specifieke maatregelen om adequaat in te kunnen spelen op de specifieke problematiek bij bi-culturele LHBT's.

3.1.6 Besteed meer aandacht aan intersectionaliteit

Er is behoefte aan beleidsmatige erkenning dat LHBT's op meerdere dimensies geconfronteerd worden met uitsluitingsmechanismen, namelijk op verschillende gronden (niet alleen seksueel, maar ook op basis van afkomst, huidskleur en religie) en in diverse settings (niet alleen in familie en vriendenkring, maar ook bijvoorbeeld bij de toegang tot de arbeidsmarkt).

"De automatische reflex dat ik het bespreekbaar moet maken in mijn etnische kring is onjuist. Ik heb ook last van beeldvorming bij autochtonen, zowel de beeldvorming die zij hebben over homo's als over moslims. Sterker nog, ik heb op dit moment meer last van moslim-zijn in Nederland dan homo-zijn in islamitische kringen. En misschien heeft een Surinaamse lesbische dame meer last van haar huidskleur bij een blanke autochtoon dan van haar seksuele identiteit. (...) De assumptie is dat je een probleem hebt, omdat je LHBT bent in een bi-culturele gemeenschap, maar het is veel complexer. LHBT kan gepaard gaan met andere problematiek, zoals armoede, schulden en discriminatie op de arbeidsmarkt."

Nodig is een intersectionele benadering waarin rekening wordt gehouden met het principe dat mensen beschikken over verschillende sociale identiteiten, zoals hun gender, etniciteit, klasse, seksualiteit en nationaliteit. Deze verschillende identiteiten kunnen elkaar wederzijds beïnvloeden. Problemen kunnen met meerdere factoren samenhangen en moeten niet los van elkaar benaderd worden. Om dit te kunnen realiseren, zou de overheid meer samen moeten samenwerken met organisaties die de etnische, religieuze en seksuele dimensies van identiteiten integreren binnen hun aanpak. Daar waar 'witte' LHBT-organisaties te weinig cultuursensitief zouden werken, zouden migrantenorganisaties nog te weinig sensitief zijn voor seksuele diversiteit.

De oproep tot intersectionaliteit richt zich niet alleen tot de overheid, maar ook tot de alle betrokkenen in de praktijk. Zo werken er op dit moment nog te weinig organisaties op een intersectionele wijze. Bovendien zouden LHBT-bijeenkomsten soms te veel fixeren op de LHBT-identiteit van mensen. Hierdoor gaan mensen voorbij aan andere deelidentiteiten. Er wordt aangegeven dat het ook belangrijk is om interesse te tonen in andere kwesties die belangrijk zijn voor de ander. Een risico van een sterke fixatie op de LHBT-identiteit is bovendien dat andere uitsluitingsmechanismen – bijvoorbeeld langs etnische of religieuze lijnen - niet ter discussie worden gesteld onder het mom dat iedereen tot dezelfde LHBT-familie behoort.

3.1.7 Sta meer stil bij wie tot de groep lotgenoten behoort

Een volgend aandachtspunt heeft betrekking op de betekenis van lotgenoten. Hoewel duidelijk is dat lotgenotencontact positieve effecten teweegbrengt, is het nodig dat betrokkenen in de uitvoering elke keer opnieuw stilstaan bij de vraag wie tot de

lotgenoten behoren. Zo hebben LHBT-moslims soms een specifieke behoefte om besloten bijeenkomsten te organiseren. Dit moet niet uitgelegd worden als een behoefte om zich af te scheiden van niet-moslims. Het is vooral ingegeven vanuit de wens om in te spelen op specifieke behoeften en vragen die leven. In het gezelschap van anderen ontstaan namelijk al sneller discussies en vragen over het geloof en dat leidt af van waar zij het gesprek zelf over willen voeren. Bij medemoslims voelen zij zich bovendien sneller begrepen en voelt het meer vertrouwd, waardoor men elkaar beter kan ondersteunen. Dit alles neemt niet weg dat er tegelijkertijd een groeiend draagvlak is voor het mengen van mensen met verschillende achtergronden. Daar waar dit vroeger niet of nauwelijks gebeurde, is het tegenwoordig steeds vaker de gewoonte. Besloten bijeenkomsten sluiten in die zin niet uit dat er daarnaast ook meer open bijeenkomsten kunnen worden georganiseerd.

De vraag naar het afbakenen van wie tot de lotgenoten behoren, blijkt ook relevant als het gaat om leeftijd, persoonlijkheid en de fase van het coming out proces. Zo wordt duidelijk dat sommige jongeren met een wat meer introverte karakter die nog niet uit de kast zijn gekomen, zich wat minder thuis voelen in het gezelschap van mensen die meer uitgesproken zijn en al geruime tijd uit de kast zijn gekomen. Vergeleken met de gevestigde 'groepsleden' zijn zij bovendien wat jonger. Hoewel de bijeenkomsten en het lotgenotencontact voor hen zeker ook waardevol zijn, kunnen gevoelens van ongemak een rol spelen en twijfels over het nut om jezelf te organiseren in een groep met andere bi-culturele LHBT's. Meer behoefte lijkt er te zijn aan contact met leeftijdsgenoten die net als hen nog niet uit de kast zijn gekomen, omdat zij met dezelfde vragen en dilemma's zitten. Overigens hoeft het elkaar niet uit te sluiten. Net zoals dat jongeren met een moslimachtergrond soms bij elkaar willen zitten en op andere momenten graag mengen, geldt ook voor deze jongere groep dat zij onderdeel kunnen en willen uitmaken van verschillende sociale netwerken.

3.2 Aandachtpunten zelfbeschikking

3.2.1 *Investeer in de kwaliteit van zelforganisaties*

Vanwege hun binding met de doelgroep worden zelforganisaties door veel betrokkenen gezien als een onmisbare schakel in de uitvoering van het Actieplan Zelfbeschikking. Zelforganisaties slagen erin om de doelgroep bij elkaar te brengen, hen aan te spreken in hun eigen taal, letterlijk en figuurlijk.

Het werken van zelforganisaties gaat echter ook gepaard met knelpunten. Ten eerste draaien ze vaak grotendeels op vrijwilligers. Het KIS⁶ heeft kleine organisaties gevraagd naar de ondersteuningsbehoefte voor reeds getrainde voorlichters (actielijn 1b). Daar bleek toch te weinig belangstelling voor te zijn, omdat de reisafstand te groot was of de gevraagde financiële bijdrage te hoog. De kleine organisaties gaven aan dat het moeilijk is om vrijwilligers voor dit soort zaken te activeren, zeker als ze daarvoor moeten reizen. Getrainde voorlichters zouden met name behoefte hebben aan kleinere werkvormen, actuele informatie en praktische ondersteuning zoals beamers om presentaties te geven. In reactie hierop is besloten de trainingen digitaal aan te bieden. Aangezien een deel van de voorlichters beperkt digitaal- en taalvaardig zou zijn, is het nog maar de vraag of dit effect zal sorteren. Er zal een vorm gevonden moeten worden die aansluit bij de praktische mogelijkheden die vrijwilligers hebben om trainingen te volgen.

⁶Het Kennisplatform Integratie & Samenleving doet onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit. Het is een programma van het Verwey-Jonker Instituut en Movisie dat wordt gefinancierd door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Vanuit het KIS is er daarnaast een vergoeding beschikbaar voor vluchtelingen-, migranten- en andere (vrijwilligers)organisaties die voorlichtings- of dialoogbijeenkomsten willen organiseren over taboeonderwerpen als huwelijksdwang en eengerelateerd geweld. Er is vanuit het KIS echter weinig zicht op de kwaliteit van de bijeenkomsten voor de doelgroep die vanuit de zelforganisaties worden georganiseerd. Bij het KIS zijn twijfels over de kwaliteit ontstaan, omdat te zien is dat niet alle organisaties de beschikbare informatie gebruiken. *"Daardoor kan het zo zijn dat er met name sprake is van een dialoog en bespreekbaar maken, maar niet meer dan dat. Het is niet duidelijk of voorlichters op de hoogte zijn van wettelijke kaders en deelnemers wijzen op de strafbaarheid van bepaalde zaken."* Uit de evaluaties zou een kennisachterstand bij voorlichters blijken. Tijdens de voorlichtingen die door de onderzoekers zijn bezocht, is het wettelijk kader slechts een enkele keer benoemd. Maar de vraag is ook of dit nodig is voor het doel van de bijeenkomsten: het openen van een dialoog in de gemeenschap. Het is duidelijk dat de voorlichtingen goed aansluiting vinden bij de belevingswereld van de deelnemers. De vraag is of wettelijke kaders hierbij passen. De bijeenkomsten zijn veel meer georiënteerd op culturele en religieuze kwesties. Het leven tussen twee culturen, cultuurverschillen tussen generaties, in hoeverre er aan de eigen cultuur wordt vastgehouden en religieuze regels zijn onderwerpen die spelen bij de deelnemers en regelmatig terugkomen tijdens de bijeenkomsten.

3.2.2 *Investeer in de samenwerking met zelforganisaties*

Het tweede punt van aandacht als het gaat om zelforganisaties is dat betrokkenen een stoeve samenwerking met migrantenkoepelorganisaties signaleren. Dit zou voortkomen uit de beëindigde subsidie, terwijl KIS wel gefinancierd wordt. Ook kleinere organisaties zouden veel wantrouwen hebben ten opzichte van grote organisaties als KIS. Zelforganisaties voelen zich niet altijd erkend als gelijkwaardige partner.

Het is evident dat de ontwikkeling van en samenwerking met zelforganisaties van groot belang is voor het slagen van het actieplan. Financiën zijn een kernelement als het gaat om het vinden van een oplossing, voor zowel de kwaliteit als de samenwerking. Structurele beschikbaarheid van middelen komt in de hier opvolgende paragraaf aan de orde.

3.2.3 *Maak middelen structureel beschikbaar*

Op de vraag of professionals en vrijwilligers zich voldoende toegerust voelen, worden financiële en morele ondersteuning vaak genoemd als voorwaarden. Te weinig tijd en middelen is daarbij een veelgehoorde klacht, zowel bij zelforganisaties als in het onderwijs. Professionals die op beleidsniveau werkzaam zijn, noemen de financiële middelen die nodig zijn voor zelforganisaties vaak een aandachtspunt. Het uitgangspunt dat organisaties uiteindelijk zelf, zonder financiële impuls, de kar dienen te trekken, wordt als een groot risico beschouwd:

"Zelforganisaties hebben een belangrijke taak in het bestrijden van allerlei issues maar daar is niet altijd erkenning voor. Ze worden geacht de eigen broek op te houden, kennis te delen en een vindplaats te zijn zodat professionele organisaties hen kunnen inschakelen om de doelgroep te bereiken, maar ze krijgen er geen middelen voor."

Hoewel het Ministerie hierop heeft ingespeeld door via het KIS een financiële vergoeding beschikbaar te stellen voor voorlichtingen door zelforganisaties, lijkt de structurele beschikbaarheid van middelen nog steeds een punt van aandacht. Betrokken professionals geven aan dat zelforganisaties aan de hand moeten worden meegenomen,

dat zij kwetsbaar zijn omdat ze werken met vrijwilligers. Als er geen financiering meer is om zelforganisaties te begeleiden en te ondersteunen, dan zullen de activiteiten stoppen.

Ook voor het voortbestaan van andere activiteiten, zoals het trainen van onderwijsprofessionals en het Platform Eer en Vrijheid, wordt het wegvallen van middelen als groot risico gezien. Het platform lijkt bij te dragen aan een verdere professionalisering van professionals en voorlichters onder meer door de ruimte die er is voor kennisuitwisseling. De organisatoren van het platform signaleren een verhoogde kennisvraag onder professionals. Een andere opbrengst van het platform is het begrip dat lijkt te ontstaan tussen verschillende partijen die afhankelijk van elkaar zijn. Ondanks deze positieve geluiden lijkt het erop dat het voortbestaan van het platform in gevaar komt als de financiering vanuit het Ministerie ophoudt.

Betrokkenen benadrukken verder dat de beweging richting zelfbeschikking een lange weg is, die veel herhaling en geduld vereist. Veranderingen zijn niet gemakkelijk op korte termijn te realiseren. Een professional omschrijft het als volgt; *"Het is de weg van de lange adem. Ook de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling gaat ontzetten langzaam. En dit is dan nog een sub thema."* Een andere betrokkene benadrukt het belang van een structurele aanpak: *"Zelfbeschikking moet structureel op de agenda van gemeenten en (zelf)organisaties komen"*.

Met het oog op de langzame aard van de verandering, benadrukken betrokkenen het belang van een meer continue aanpak in dit veld. De stap die het Ministerie voorziet naar zelfstandige operatie vanuit het veld, zonder beschikbare middelen, wordt door betrokkenen niet haalbaar geacht. Structurele ondersteuning om activiteiten te faciliteren zal ook in de toekomst nodig zijn, zeker met het oog op de lange adem die het thema vereist om verandering te bewerkstelligen. Een suggestie vanuit het veld is om deze structurele ondersteuning te organiseren met behulp van kleine financiële injecties. Het zou dan expliciet niet om grote fondsen moeten gaan, maar juist om kleine injecties die simpel aan te vragen zijn en daarmee ook beschikbaar zijn voor zelforganisaties. Via een dergelijke route kan het informele (activiteiten van zelforganisaties) verbonden worden aan het formele (uitvoerende werkzaamheden van professionele organisaties). Gezien de beperkte betrokkenheid van gemeenten (zie volgende paragraaf), is het van belang dat deze injectie vanuit de Rijksoverheid opgepakt wordt.

3.2.4 Investeer nog meer in betrokkenheid van en kennisdeling tussen gemeenten

Het is lastig gebleken om gemeenten te betrekken bij het Actieplan Zelfbeschikking. Bij het Platform Eer en Vrijheid zijn gemeenten niet of nauwelijks betrokken. De organisatie geeft aan veel inspanning geleverd te hebben om gemeenten te verleiden te participeren, maar zonder succes. Het gebrek aan betrokkenheid bij gemeenten wordt ook door andere professionals gesignaleerd. Veel gemeenten geven aan dat problemen rondom zelfbeschikking niet in hun gemeente voorkomen, omdat zij weinig inwoners zouden hebben met een migrantenachtergrond. Alleen vertegenwoordigers van enkele grote gemeenten doen soms mee. Binnen de grote steden heeft zelfbeschikking ook de nodige beleidsaandacht. Als voorbeeld noemt een professional een gemeentelijke nota in Amsterdam, waarin zelfbewust opgroeien, economische zelfstandigheid en zelfbeschikking als speerpunten zijn opgenomen. In Amsterdam is er een Servicepunt Emancipatie opgericht als kennisknooppunt voor vrouwenorganisaties. De

zelforganisaties nemen zelf initiatief omdat zij zich bewust zijn van de problemen in de gemeenschap. De gemeente faciliteert dit initiatief.

Tijdens de nulmeting van dit onderzoek is gebleken dat betrokken partijen de actielijn 'lokale agendering en facilitering' relevant vinden. *"Ze vinden het belangrijk dat gemeenten ondersteund worden. Wel denkt men dat de wijkteams hier nog niet klaar voor zijn. Het zou beter zijn om na te gaan wie er binnen de gemeente al kennis en expertise heeft (bijvoorbeeld de opgeleide voorlichters) en deze in te zetten in de gemeente."*⁷

Het KIS heeft twee bijeenkomsten voor gemeenten georganiseerd, zoals afgesproken binnen het actieplan. De betrokkenheid van gemeenten bij de problematiek blijft echter een knelpunt. Daarnaast is het onduidelijk wat er met de informatie uit de bijeenkomsten gebeurd is: omdat alleen de bijeenkomst wordt geëvalueerd door het KIS, is de effectiviteit van deze interventie onduidelijk. De afgesproken bijeenkomsten zijn georganiseerd, maar omdat er geen budget is voor opvolging is er geen zicht op het effect van de bijeenkomst. Ook ontbreekt inzicht in de huidige stand van zaken en welke behoefte er vanuit gemeenten leven. Om ervoor te zorgen dat gemeenten meer betrokken en geëquipeerd raken, zal er vanuit het actieplan ook aandacht moeten worden geschonken aan opvolging en nazorg op dit gebied. Daarnaast strekt het tot aanbeveling om bijeenkomsten voor (grote) gemeenten te organiseren waarin kennis en uitwisseling op het gebied van zelfbeschikking centraal staat. Dergelijke bijeenkomsten kunnen bijdragen aan het agenderen van de problematiek.

3.2.5 Meer aandacht voor de gevolgen van de werkdruk in het onderwijs

Fier en Kompaan en de Bocht hebben binnen het Actieplan Zelfbeschikking de opdracht gekregen om trainingen te geven voor professionals in het onderwijs om zo de signalering op scholen te versterken. Er zijn minder professionals getraind dan gepland, omdat er minder animo was dan verwacht. Scholen geven soms aan dat de problematiek niet speelt op hun school. Ook wordt de werkdruk in het onderwijs genoemd als argument om niet mee te doen.

De organisatie van de trainingen vraagt zich af of scholen voldoende signaleren. Werkdruk in het onderwijs wordt hierbij regelmatig genoemd. Docenten die het meest betrokken zijn bij de leerlingen lijken weinig kennis en ruimte te hebben voor het signaleren van beperkte zelfbeschikking. Toch zijn zij het die vooral een signalerende functie hebben. Kennis bij docenten, bijvoorbeeld dat in gesprek gaan met ouders niet altijd een goed idee is, ontbreekt vaak. Schoolmaatschappelijk werkers proberen hen hier zoveel mogelijk in te ondersteunen, maar de werkdruk op scholen is hierbij een groot obstakel, zo signaleren deelnemers van de training van Fier en Kompaan en de Bocht. Zij noemen de training een eerste stap en benadrukken het belang van onderwijs in preventie. Door verschillende betrokkenen wordt gesignaleerd dat de betrokkenheid en kennis van docenten beter kan:

"Voor het onderwijs is scholing nodig. Ik ben blij met de basis, maar je hebt af en toe een brede bijscholing nodig gericht op handelingsverlegenheid. Dan heb je al veel winst voor docenten. Ze zien iets, maar ze kijken weg. Ze benoemen niet wat ze zien. Oprechte interesse tonen in studenten kan hem/haar al heel erg helpen als het gaat om zelfbeschikking".

⁷ Panteia en Bureau Omlo (2016). Evaluatie Actieplan Zelfbeschikking: 0-meting.

Volgens Fier en Kompaan en de Bocht moet de meldcode eer veel meer onderdeel van de zorgcultuur worden. De organisatie signaleert dat de meldcode slecht geïmplementeerd is in scholen. Zij noemen de training een eerste stap en benadrukken het belang van onderwijs in preventie. Meer aandacht in het onderwijs voor de signalerende rol voor docenten is van belang.

Tot slot is het belangrijk om meer aandacht te besteden aan nazorg na trainingen. Onderdeel van die nazorg is om erachter te komen welke behoeften er nog leven, welke vragen de deelnemers hebben en welke veranderingen zij zien. Door vanuit het actieplan meer aandacht te hebben voor het vervolg kan een gerichtere interventie worden ontwikkeld en uitgevoerd.

3.2.6 *Investeer in trainingen cultuursensitief werken voor professionals en vrijwilligers*

Wat regelmatig naar voren komt in gesprekken met professionals en vrijwilligers is de worsteling die veel van hen hebben met 'de westerse blik'. Het risico dat in deze constatering schuilt, is dat professionals niet goed weten aan te sluiten bij de doelgroep. Hierdoor kan er een afstand tussen hen ontstaan waardoor passende hulpverlening en/of aansluiting met de doelgroep mogelijk uitblijft.

Professionals geven aan dat het moeilijk is om hun eigen westerse blik niet te veel leidend te laten zijn in hun werk met de doelgroep. Soms is het daardoor moeilijk voor professionals om problematiek bespreekbaar te maken. Betrokkenen geven ook aan dat er soms een neiging is te veel te kijken naar mensen met een migrantenachtergrond, terwijl er ook problematiek speelt bij autochtonen. *"Ik heb de indruk dat het teveel is toegespitst op de wij-cultuur, alsof er bij Nederlanders niets aan de hand is. Bij de campagne [Praten over jouw keuzes] werd wel een gereformeerde jongen aan het woord gelaten, maar er is nog steeds te veel nadruk op één groep".*

Tegelijkertijd zijn er ook professionals die signaleren dat de doelen van het actieplan verbreed zijn, dat er meer ruimte is voor mensen die een ander perspectief op zelfbeschikking hebben. Bijvoorbeeld dat een coming out een keuze is en niet een onvermijdelijke stap voor iedereen met homoseksuele gevoelens. *"Er is niet één weg, niet één manier. Die bewustwording zie ik ook bij het Platform Eer en Vrijheid",* aldus een professional.

Hoewel er signalen zijn dat steeds meer betrokkenen zich bewust zijn van hun westerse oriëntatie is het van belang om hier vanuit het actieplan aandacht aan te blijven schenken. Dat kan bijvoorbeeld door binnen de trainingen die worden aangeboden aan professionals en voorlichters aandacht te (blijven) geven aan cultuursensitief werken.

4 Samenvattende conclusie

In het conclusiehoofdstuk geven we antwoord op de onderzoeksvragen. We bespreken in hoeverre professionals, voorlichters, frontliners en vrijwilligers toegerust zijn om de problemen en behoeften te signaleren en aan te pakken. Vervolgens bespreken we in hoeverre de beoogde korte- en middellange termijn doelen van het actieplan gerealiseerd worden. Het lange termijn doel valt buiten de termijn van dit onderzoek. Vervolgens benoemen we een aantal belangrijke verschillen tussen bi-culturele LHBT-jongeren en andere doelgroepen en de implicaties hiervan. Tot slot geven we een beknopt overzicht van de aanbevelingen.

4.1 Toerusting professionals, voorlichters, frontliners en vrijwilligers

Het actieplan beoogt professionals, voorlichters, frontliners en vrijwilligers voldoende toe te rusten om de problemen en behoeften (tijdig) te kunnen signaleren en/of passende hulpverlening te bieden (of hiernaar door te verwijzen). We concluderen dat hier hard aan gewerkt wordt met wisselend succes. Als het gaat om het trainen van betrokken partijen (vrijwilligers, professionals, frontliners) die met bi-culturele LHBT-jongeren werken, zien we dat de trainingen voorzien in behoeften van de deelnemers. Dankzij de inzet van specifieke deskundigheid (van ervaringsdeskundigen, onderzoekers en uitvoerende professionals) en afwisseling in werkvormen (kennisoverdracht, rollenspel, video, ruimte voor interactie) vergroten de trainers de kans dat de trainingen ook daadwerkelijk effecten hebben op kennis, houding en vaardigheden van de deelnemers. Door middel van rollenspellen en ruimte voor vragen kregen deelnemers bijvoorbeeld de mogelijkheid om te oefenen en nieuwe vaardigheden op te doen. Deze positieve effecten gelden zowel voor trainingen die in het kader van de opleiding aan toekomstige frontliners wordt gegeven als voor trainingen aan vrijwilligers en professionals die met de doelgroep werken.

Ook de bijeenkomsten van Platform Eer en Vrijheid lijken bij te dragen aan een verdere professionalisering van professionals en vrijwilligers. Daarbij ligt de nadruk sterk op kennisuitwisseling en niet zozeer op het oefenen en leren van (nieuwe) vaardigheden. Hierin voorziet het platform in een belangrijke behoefte. Hulpverleners geven namelijk aan dat ze te weinig weten over problemen rondom zelfbeschikking mede doordat veel van hen generalisten zijn die zich met uiteenlopende sociale problemen bezighouden. Het platform draagt ook bij aan signalering en agendering in de zin dat deelnemers in plenaire sessies de ruimte te krijgen om trends en ontwikkelingen voor een breed publiek te delen. Belangrijk is ook dat professionals met diverse achtergronden uit verschillende regio's in het land op zulke bijeenkomsten de gelegenheid krijgen om elkaar te leren kennen en van elkaar te leren. Een belangrijke opbrengst in dit verband is dat er meer begrip lijkt te ontstaan tussen verschillende organisaties die afhankelijk zijn van elkaar. Een kanttekening is dat gemeenten niet of nauwelijks vertegenwoordigd zijn op de bijeenkomsten. Alleen enkele grote gemeenten zijn vertegenwoordigd.

4.2 Doelbereik van het actieplan: empowerment van bi-culturele LHBT-jongeren

Het actieplan beoogt te investeren in de empowerment van bi-culturele LHBT-jongeren. Op basis van deze tussenmeting lijkt het erop dat het actieplan hieraan bijdraagt. We zien dat de bijeenkomsten met lotgenoten bijdragen aan meer zelfacceptatie en zelfvertrouwen. De netwerken leiden bovendien tot nieuwe vriendschappen, een uitwisseling van praktische, sociale en emotionele steun, solidariteit en zorgzaamheid. Belangrijk is ook dat ze van elkaar leren door het uitwisselen van copingstrategieën⁸, dat wil zeggen ervaringen over hoe zij omgaan met hun seksuele identiteit, hoe zij er al dan niet over vertellen aan hun omgeving, hoe daarop is gereageerd en hoe zij hier vervolgens mee om zijn gegaan. Door hierover van elkaar te leren, breiden jongeren hun handelingsopties uit met als gevolg dat zij bewustere keuzes kunnen maken.

Door het delen van verhalen over hun coming out proces, zorgen frontliners ervoor dat ze benaderbaar zijn voor anderen. In de praktijk zoeken jongeren ook daadwerkelijk het contact op met hen. Voor jongeren geeft de erkenning dat ze niet de enige zijn en de herkenning in het verhaal van de frontliner steun. Soms leidt het contact tot verdere hulp en ondersteuning. Verder durven steeds meer jongeren zich aan te sluiten bij groepen bi-culturele LHBT's. Ook zoeken deze jongeren actief contact met frontliners. De individuele empowerment van frontliners lijkt dus bij te dragen aan collectieve empowerment van groepen jongeren. Tot slot signaleren betrokkenen ook positieve ontwikkelingen op het terrein van politiek-maatschappelijke empowerment. Zo geven verschillende mensen aan dat het geluid van bi-culturele jongeren publiekelijk steeds zichtbaarder en hoorbaarder is en dat de groep activisten groeiende is.

4.3 Doelbereik van het actieplan: bewustwording en erkenning zelfbeschikking

Het doelbereik van het actieplan is gunstig te noemen als het gaat om de realisatie van het korte-termijn en middellange termijn doel. Deelnemers ervaren voorlichtingen als interessant en nuttig. Voor de meeste deelnemers blijkt het echter lastig om nader te onderbouwen waarom ze er baat bij hebben. Het is voor bepaalde doelgroepen – denk aan geïsoleerde vrouwen – niet eenvoudig om te reflecteren op dit soort vragen, omdat zij dat simpelweg niet gewend zijn. Voorlichters en professionals zijn beter in staat om uitspraken te doen over effecten en trends te signaleren binnen groepen. Zij geven verschillende verklaringen waarom vooral voorlichtingsbijeenkomsten bewustwording bij deelnemers vergroot. Zo kunnen onderlinge hulp, tips en adviezen bijdragen aan bewustwording. Een open sfeer helpt deelnemers om hun mening te geven. Voorlichters zetten daarbij persoonlijke ervaringen in en starten met het bespreken van minder gevoelige thema's (zoals opvoeding en ouderbetrokkenheid) om het vertrouwen bij de deelnemers te vergroten. Wat ook helpt, is voorlichting geven aan bestaande netwerken van mensen die elkaar al kennen. Verder maken veel organisaties met succes gebruik van sleutelfiguren die letterlijk en figuurlijk de taal van de doelgroep spreken, die het vertrouwen hebben van de doelgroep en ervaringsdeskundige zijn. De inzet van

⁸ Copingstrategieën verwijst naar strategieën om stress en spanningen te verminderen en/ of om problemen op te lossen of beheersbaar te houden. Bron: Omlo, J. (2013) Een kansrijke aanpak. Empowerment als denk- en handelingskader, in Scholte, M. & Sprinkhuizen, A., *DichtErBij. Naar een andere inrichting van hulp- en dienstverlening in het sociaal werk*. Bussum: Coutinho; Omlo, J. (2014) *Copingstrategieën bij ervaringen van discriminatie. Een verkennende literatuurstudie*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken.

slutelfiguren lijkt aan te sluiten bij de aanname dat daadwerkelijke verandering van binnenuit de gemeenschap komt.

Professionals en voorlichters onderschrijven de aanname die onder het actieplan ligt dat informatie leidt tot meer bewustzijn. Hierbij moet de kanttekening gemaakt worden dat het niet persé lijkt te gaan om sec informatievoorziening, maar meer om een dialoog, het uitwisselen van meningen, ervaringen en ideeën. Men is eensgezind dat het bewustwordingsproces veel tijd nodig heeft en dat veel herhaling en geduld nodig zijn. Of bewustzijn ook leidt tot verandering in houding en gedrag, is echter moeilijker vast te stellen. Betrokkenen geven aan dat het lastig te meten is, maar lijken wel voorzichtige positieve trends te signaleren. Zo zou er meer afkeurend gesproken worden over sociale controle en lijkt er meer openheid te ontstaan ten aanzien van gemengde relaties. Ook zien zij dat er vanuit de gemeenschappen zelf initiatieven komen om problematiek aan te pakken, althans in gemeenten waar dit gefaciliteerd wordt. Kortom, professionals concluderen met de nodige voorzichtigheid een langzame beweging richting meer erkenning van het zelfbeschikkingsrecht binnen gesloten gemeenschappen.

4.4 Verschillen tussen bi-culturele LHBT-jongeren en andere doelgroepen

Het gebrek aan reflecterend vermogen van een deel van de doelgroep, zoals benoemd bij de resultaten van zelfbeschikking, moet wel in juist perspectief geplaatst worden. De positie van bijvoorbeeld geïsoleerde vrouwen is niet te vergelijken met de positie van bi-culturele LHBT's. Deze vrouwen zijn vaak op latere leeftijd en in veel gevallen als vluchteling naar Nederland gekomen en in sommige gevallen wonen ze nog niet zo lang in Nederland. Collectivistische waarden en normen spelen bij deze vrouwen een belangrijke rol in hun leven. Hun participatie in de Nederlandse samenleving is zeer beperkt gezien hun geïsoleerde positie en hun taalbeheersing is vanzelfsprekend van een ander niveau dan die van bi-culturele LHBT-jongeren die doorgaans in Nederland zijn geboren en opgegroeid. Deze jongeren zijn verhoudingsgewijs veel assertiever en mondiger; zelfbeschikking is voor hen veel vanzelfsprekender door hun socialisatie in de Nederlandse samenleving. Wat voor geïsoleerde vrouwen geldt, kan ook gelden voor delen van de eerste generatie migranten uit Marokko en Turkije.

Bi-culturele LHBT's zijn in bepaalde opzichten veel verder dan andere doelgroepen van het actieplan. Onder hen is al een aantal jaren een groeiende groep activisten die zich inzet voor de empowerment en sociale acceptatie van LHBT's. LHBT's leggen de lat in termen van zelfbeschikking en empowerment veel hoger dan bijvoorbeeld geïsoleerde vrouwen en hun voorlichters. Deze vrouwen zijn niet of nauwelijks bezig met het realiseren van meer zelfbeschikking, terwijl LHBT's hier actief aan werken. Bij deze vrouwen is er al een grote stap gezet door ze zover te krijgen om naar een bijeenkomst te komen. Ook is het al heel bijzonder dat de trainers erin slagen om taboeonderwerpen rondom zelfbeschikking bespreekbaar te maken. Dat kan een eerste belangrijke stap zijn op weg naar meer kennis en bewustwording.

Hoewel net zoals bij de LHBT-jongeren ook voor andere doelgroepen geldt dat lotgenotencontact diverse voordelen heeft, is het gevoel van lotgenoot zijn veel minder vanzelfsprekend. Niet alleen omdat het gevoel van urgentie en het besef van een probleem niet altijd aanwezig is, maar ook omdat er veel minder dan bij de LHBT-jongeren sprake is van een sociale beweging met activisten. Er zijn wel kleine

organisaties die zich inzetten voor meer zelfbeschikking en individuen die zich hier hard voor inzetten, maar geen grote organisaties of grote groepen die van onderop verandering proberen te realiseren. Dat heeft ook te maken met het verschil in doelgroepen. De seksuele identiteit is een levende sociale identiteit waar mensen zich in herkennen, mee identificeren en in groepsverband op organiseren. Een gebrek aan zelfbeschikking daarentegen is geen criterium waarom groepen zichzelf en anderen indelen. Het is geen levendige sociale identiteit. Dat heeft ook te maken met het gegeven dat het op zoveel verschillende onderwerpen betrekking heeft (eengerelateerd geweld, gedwongen huwelijken, huiselijk geweld, achterlating, geïsoleerde vrouwen etc.) en niet te reduceren is tot afgebakende sociale groepen. Daarvoor bestaat er te veel diversiteit binnen religieuze en etnische groepen.

Het verschil tussen de doelgroepen lijkt ook van invloed op de resultaten van het actieplan. Bi-culturele LHBT's zijn door hun zelforganiserend vermogen – ook al kan dit volgens sommigen nog veel sterker – veel verder. Ook al leven er hier en daar kritieken op het actieplan, er lijkt wel een bepaalde mate van consensus over de richting van het actieplan. Het belang van zelfbeschikking is voor deze doelgroep vaak al vanzelfsprekend, terwijl andere doelgroepen doorgaans nog helemaal niet zo ver zijn. De betekenis van zelfbeschikking zou in die zin veel meer op maat toegesneden kunnen worden op de positie en situatie van groepen. Daar waar de doelen rondom LHBT-jongeren eerder aangescherpt kunnen worden naar een hoger ambitieniveau (nog meer inzetten op politieke empowerment en op het bevorderen van sociale acceptatie dan wel respect), is het voor andere doelgroepen – zoals bij geïsoleerde vrouwen – juist realistischer om de doelen naar beneden bij te stellen richting bespreekbaarheid bevorderen en op grotere schaal inzetten op bewustwording en kennisvergroting ten aanzien van zelfbeschikking. (Actieve) erkenning is wellicht vooralsnog een stap te ver. Kortom, meer differentiatie aanbrengen in de toepassing van het begrip zelfbeschikking voor verschillende doelgroepen kan helpen om passende doelstellingen te formuleren per doelgroep.

4.5 Aandachtspunten bij het bevorderen van empowerment van bi-culturele LHBT's

In deze tussenmeting zijn verschillende aandachtspunten zichtbaar geworden. Het gaat om risico's en knelpunten in de uitvoering, maar ook om aanbevelingen hoe deze ondervangen kunnen worden. De aandachtspunten zijn gebaseerd op de ervaringen van betrokken spelers. Hieronder volgt een opsomming:

- Investeer in het zelforganiserend vermogen van bi-culturele LHBT's;
- Investeer nog meer in de communicatie om duidelijk te maken dat de overheid geen westerse benadering voorstaat;
- Maak nog duidelijker dat het actieplan geen individuele benadering is en communiceer explicieter dat publieke coming out niet voor iedereen haalbaar is;
- Zorg ervoor dat risico's van publieke strategieën worden opgevangen;
- Communiceer steviger dat de problematiek niet alleen speelt onder moslims en migrantengemeenschappen en dat er binnen deze groepen ook veel diversiteit bestaat;
- Besteed meer aandacht aan intersectionaliteit;
- Sta meer stil bij wie tot de groep lotgenoten behoort.

4.6 Aandachtspunten bij het bevorderen van zelfbeschikking

Ook als het gaat om het bevorderen van zelfbeschikking zijn er verschillende risico's en knelpunten naar voren gekomen. Net zoals in de vorige paragraaf presenteren we deze in de vorm van aandachtspunten en aanbevelingen. Ook voor onderstaande opsomming geldt dat deze zijn gebaseerd op de ervaringen van betrokken partijen:

- Investeer in de samenwerking met zelforganisaties en blijf zoeken naar passende vormen om te professionaliseren;
- Stel structurele middelen beschikbaar voor zelforganisaties en het Platform Eer en Vrijheid;
- Investeer nog meer in betrokkenheid van en kennisdeling tussen gemeenten;
- Meer aandacht voor de signalerende functie binnen het onderwijs is nodig;
- Investeer in trainingen cultuursensitief werken voor professionals en vrijwilligers.

Bijlage 1: Onderzoeksverantwoording

Om deze vragen te beantwoorden, hebben de onderzoekers tussen mei 2016 en maart 2017 de volgende activiteiten uitgevoerd:

- 6 activiteiten voor de doelgroep bezocht
- 6 bijeenkomsten voor professionals bezocht
- 10 interviews met mensen uit de doelgroep uitgevoerd
- Een focusgroep met trekkers van de actielijnen georganiseerd
- Een focusgroep met professionals, voorlichters en ambassadeurs georganiseerd

Deze activiteiten, in combinatie met meer informele contacten met uitvoering en het ministerie van SZW, hebben input gegeven aan de analyse die ten grondslag ligt aan dit rapport. Daarnaast hebben de onderzoekers op meer informele wijze vele vrijwilligers, professionals, frontliners en mensen uit de doelgroep gesproken tijdens bijeenkomsten en activiteiten.

Suzanne Bouma van Atria heeft het onderzoeksteam regelmatig geadviseerd en meegelezen met conceptversies van de rapportage. Daarnaast hebben de volgende organisaties inhoudelijk en/of organisatorisch input geleverd aan het onderzoek:

- Amana
- COC Nederland
- CultureClash4U!
- Diversion
- Dona Daria
- Fier Fryslân
- Kompaan en de Bocht
- Kwadraad
- Landelijk Knooppunt Huwelijksdwang en Achterlating
- Nova college
- Ministerie van SZW
- Mudawannah
- Movisie LHBT
- Movisie Zelfbeschikking
- Platform Zijn
- Respect2Love
- Stichting Amman
- Stichting Asiya
- Stichting KOCKAK
- Stichting Maruf
- Stichting Moeder en Dochtercentrum
- Stichting Mooi
- Stichting Voice of Afghan Women
- Veilig Thuis Haaglanden

